

ŽIVŮTY

WINSTON
CHURCHILL

VRCHOLY A PÁDY

ERIK
LARSON

Winston, Cleveland

LEDA 2021

Slovo ke čtenářům

TEPRVE PŘED NĚKOLIKA LETY, KDYŽ JSEM SE PŘESTĚHOVAL na Manhattan, jsem si s náhlým osvícením naplno uvědomil, nakolik odlišnou zkušenost muselo znamenat 11. září 2001 pro obyvatele New Yorku od toho, jak jsme průběh těchto hrůzných událostí sledovali zpovzdálí my ostatní. Vždyť šlo o jejich domovské město, to ono se stalo terčem útoku! Téměř okamžitě jsem pomyslel na Londýn, na německé vzdušné útoky v letech 1940–41, a pojednou se mě zmocnil úžas, jak pro všechno na světě někdo mohl něco takového vydržet: sedmapadesát nocí bombardování v řadě, následovaných dalšími, stále intenzivnějšími sériemi nočních náletů v průběhu navazujících šesti měsíců!

A ze všeho nejvíc mi na mysli vytanul Winston Churchill. Jak se s tím dokázal vyrovnávat on sám? A co jeho rodina, přátelé? Jaké to pro něj bylo, když jeho město celé noci neúprosně bombardovali a když si jasně uvědomoval, že tyhle nálety, ať už sebeděsivější, patrně představují pouhou předehru něčeho ještě daleko strašlivějšího – německé invaze z moře a ze vzduchu, při níž mu na zahradě budou přistávat výsadkáři, Trafalgarským náměstím budou řinčet pancéřované tanky a nad pláží, kde kdysi maloval moře, se bude vznášet smrtící bojový plyn?

Rozhodl jsem se, že tomu musím přijít na kloub, a zakrátko jsem si uvědomil, že je sice hezké říct si „Jdi do toho,“ ale něco úplně jiného je to udělat. Zaměřil jsem se na Churchillův první rok v postavení ministerského předsedy, tedy rok od 10. května 1940 do 10. května 1941, což je

zároveň období, které se překrývá s německou vzdušnou ofenzívou, jež se od sporadických a zdánlivě bezúčelných náletů vystupňovala do podoby drtivých úderů na Londýn plnou silou. Byl to rok, který se završil víkendem plným násilí až vonnegutovského měřítka, kdy se každodenní události proluly s děním téměř fantaskních rysů, až z toho nakonec povstalo první významné vítězství v této válce.

To, co následuje na dalších stránkách, v žádném případě není všezahrnujícím zpodobněním Churchillova života. To se už podařilo jiným autorům, zejména jeho neúnavnému, žel nikoli nesmrtelnému životopisci Martinu Gilbertovi, jehož osmidílné dílo by mělo uspokojit touhu i po těch nejmenších podrobnostech. Já jsem se pokusil o intimnější pohled, kterým se snažím ponořit do toho, jak Churchill a okruh jeho nejbližších osob prožívali tuto dobu den po dni: hledal jsem temné momenty i chvíle světla, romantické zápletky i debakly, okamžiky lítosti i smíchu a zvláštní drobné příhody, na nichž se ukazuje, jaký doopravdy život pod Hitlerovými nelítostnými údery byl. Tohle byl rok, kdy se z Churchilla stal *Churchill*, onen buldok s doutníkem, o kterém si všichni myslíme, že ho známe. Rok, kdy pronesl své největší projevy a kdy ukázal světu, co je to odvaha a vůdčovství.

Třebaže to tu a tam může působit jinak, tato kniha nepatří mezi beletrii. Všechno, co v ní zazní v uvozovkách, vychází z nějakého historického dokumentu, ať už je to deník, dopis, memoáry nebo jiný písemný materiál. Veškeré zmínky o gestech, pohledech, úsměvech či jiné emoční reakci lidí se opírají o svědectví nějaké osoby, která u toho byla. Pokud snad něco z toho, co následuje na dalších stranách, nezapadá do představy, kterou jste si o Churchillovi a jeho době udělali, nezbyvá mi než připomenout, že dějiny jsou živoucím domovem mnoha překvapení.

Erik Larson
Manhattan, 2020

Ponuré vyhlídky

OTOM, ŽE SE JEDNOU OBJEVÍ BOMBARDÉRY, NEMĚL NIKDO nejmenší pochybnost. Plánování obrany začalo už dlouho před válkou, přestože plánovači neměli na mysli nějakou konkrétní hrozbu. Jenže Evropa byla Evropa. Pokud by se dala za určité vodítko brát minulá zkušenost, pak válka mohla propuknout kdekoli a v kteroukoli chvíli. Čelní představitelé britských ozbrojených sil viděli svět optikou zkušenosti impéria v předchozí válce, první světové, jíž říkali Velká válka. V konfliktu, který přinesl hromadné masakrování vojáků i civilistů způsobené prvními systematickými vzdušnými nálety v dějinách. Ty se odehrávaly nad Anglií a Skotskem s využitím bomb svrhávaných z německých zepelínů. K první takové akci došlo už v noci 19. ledna 1915 a poté následovalo na padesát dalších úderů, při nichž obří říditelné vzducholodi, tiše se vznášející nad anglickou krajinou, svrhly 162 tun pum, jež připravily o život 557 lidí.

Od těch dob se bomby zvětšily, vzrostl jejich smrtící potenciál a získaly nové důmyslné konstrukční prvky včetně zpožďovacích zařízení; dočkaly se i takových úprav, aby při klesání z výšky vydávaly ječivý zvuk. Jedna obří německá puma, čtyřmetrová obluda vážící 1800 kilogramů a označovaná Satan, dokázala zničit celý blok městských domů. A zároveň se zvětšovaly i letouny, jež měly plnit úlohu nosičů takových bomb. Tato letadla byla také stále rychlejší, dokázala létat ve větších výškách, a unikat tak pozemním obranným systémům. 10. listopadu 1932

přednesl tehdejší vicepremiér Stanley Baldwin v britské Dolní sněmovně předpověď toho, co by jednou mohlo přijít: „Domnívám se, že běžný občan by si měl uvědomit, že není žádné síly na zemi, která by ho dokázala ochránit před bombardováním. Ať už mu lidé napovídají cokoli, bombardér si vždycky najde cestu.“ Prohlásil, že jediná účinná obrana spočívá v útoku, „což znamená, že pokud chcete zachraňovat vlastní životy, musíte zabít víc žen a dětí nepřítele a rychleji než on.“

Britští experti na civilní obranu v obavách z drtivého neomezeného úderu předpověděli, že první vzdušný útok na Londýn by město zničil ne-li úplně, pak z větší části, a znamenal by smrt pro dvě stě tisíc civilistů. „Všeobecně převládal názor, že Londýn by se během několika minut po vyhlášení války proměnil v hromadu trosek,“ napsal jeden nižší vládní úředník. Nálety by mezi přeživšími vyvolaly takovou hrůzu, že by miliony lidí zešlely. „Londýn se na několik dní změní v jediný ohromný nepřítelný blázinec,“ napsal v roce 1923 vojenský teoretik J. F. C. Fuller. „Nemocnice budou vystaveny masovému náporu, přeruší se doprava, lidé bez domova budou volat o pomoc, z města se stane chaotické peklo.“

Ministerstvo vnitra přišlo s odhadem, že pokud by se měly dodržovat běžné postupy pohřbivnictví, výrobci rakví by potřebovali téměř dva miliony čtverečních metrů desek „rakvového dřeva“, množství, jež se v žádném případě nedalo zajistit. Rakve by museli zhotovovat ze silné lepenky či lisované papírové drti, anebo by se mrtví jednoduše pohřbívali jen tak v rubáši. „Pro masové pohřbívání,“ uvádělo Skotské ministerstvo zdravotnictví, „by byl nejvhodnějším druhem hrobu hrob příkopový, vykopaný dostatečně hluboko na to, aby mohl pojmut těla v pěti vrstvách.“ Plánovači požadovali, aby se na okrajích Londýna a dalších velkých měst začaly hloubit ohromné jámy, ale tak, aby práce probíhaly s nejvyšší možnou diskretností. Provozovatelům pohřebních ústavů se mělo dostat speciálního školení o tom, jak provádět dekontaminaci těl a oblečení lidí usmrčených bojovými plyny.

Když 3. září 1939 Británie vyhlásila Německu v odpověď na Hitlerovu invazi do Polska válku, vláda se s nejvyšší naléhavostí připravovala na bombardování a invazi, jež měly s jistotou následovat. Kódové označení signálu, který měl oznamovat, že je invaze na spadnutí nebo že už začala, znělo „Cromwell“. Ministerstvo informací vydalo speciální leták *Bijme vetrelce*, který se dostal do milionů domácností. Jeho posláním nebylo

uklidňovat. „Až u nás přistane nepřítel,“ varovala tiskovina, „...nastane ten nejurputnější boj.“ Leták čtenáře nabádal, aby věnovali pozornost veškerým vládním instrukcím týkajícím se evakuace. „Až začne útok, na únik už bude pozdě... ZŮSTAŇTE PEVNÍ.“ Po celé Británii umlkly kostelní zvony. Zvony chrámů nyní dostaly nové určení jako poplašný signál a směly se ozvat teprve tehdy, až bude vyhlášen „Cromwell“ a invazní síly už budou na cestě. Pokud člověk zaslechne zvony, znamená to, že byly v dohledu spatřeny výsadkové jednotky. Pro tuto situaci leták určoval: „Učinite své jízdni kolo nepojíždny a ukryjte je, zničte své mapy.“ Pokud člověk vlastnil automobil: „Vyměte hlavu rozdělovače a vedení a buď vyprázdněte nádrž, nebo odstraňte karburátor. Nevíte-li, jak to udělat, zjistěte si to v nejbližší opravárenské stanici.“

Města a vesnice odstranila tabule s označením ulic a prodej map byl povolen pouze držitelům policejní povolenky. Farmáři nechávali na polích rozestavené staré vozy a nákladáky, aby tím znemožnili přistávání kluzáků přepravujících vojenské jednotky. Vláda pro civilní obyvatelstvo zajistila pětatřicet milionů plynových masek, jež s sebou nyní lidé nosili do zaměstnání i do kostela a na noc si je nechávali připravené u lůžka. Poštovní schránky v Londýně byly opatřeny speciálním žlutým nátěrem, jehož zbarvení by se změnilo působením bojového plynu. Přísná pravidla zatemnění uvrhla městské ulice do takové tmy, že po setmění se na nádraží takřka nedalo rozpoznat, kdo vystupuje z vlaku. Za bezměsíčných nocí chodci vstupovali do vozovky před auta a autobusy, vráželi do kandelábrů, klopytali a padali z obrubníků a přepadali přes pytle s pískem.

Všichni najednou začali věnovat pozornost fázím měsíce. Bombardéry by pochopitelně útočily za dne, ale panovalo přesvědčení, že i po soumraku by dokázaly nacházet své cíle, ovšem jedině s pomocí měsíčního svitu. Úplňku a nadpolovičně vyklenutým fázím přibývání a ubývání měsíčního kotouče se nyní všeobecně říkalo „měsíc pro bombardéry“. Určitou úlevu lidem přinášelo vědomí, že bombardéry a – což bylo ještě důležitější – jejich stíhací doprovod by musely překonávat dlouhou cestu ze základen v Německu, což znamenalo značnou vzdálenost, která výrazně omezovala jejich dosah a možný smrtící účinek. To ovšem vycházelo z předpokladu, že Francie se svou mohutnou armádou, s Maginotovou linií a mocným námořnictvem zůstane pro Německo pevnou hrází stojící Luftwaffe v cestě, a bude Hitlerovi blokovat přístup k vpádu

na britské ostrovy. Nezdolnost Francie byla úhelným kamenem britské obranné strategie. Že by snad Francie mohla padnout, to si nikdo nedokázal představit.

„Atmosféra se dá popsat jako více než neklidná,“ zapsal si 7. května 1940 do deníku Harold Nicolson, jenž se měl zakrátko stát parlamentním tajemníkem na Ministerstvu informací. „Ve skutečnosti je za tím opravdový strach.“ Ve shodě se svou ženou, spisovatelkou Vitou Sackville-Westovou, byli oba rozhodnuti raději si vzít život než se nechat zajmout útočícími Němci. „Musí to být něco rychlého, bezbolestného a přenosného,“ napsala mu manželka 28. května. „Ach můj milý, můj nejdražší, čeho že jsme se to dožili!“

Bombardéry nakonec skutečně přivedla nad Londýn souhra neočekávaných sil a okolností, z nichž nejvýznamnější byla jistá událost, jež nastala těsně před soumrakem 10. května 1940, v jeden z nejkrásnějších večerů jednoho z nejlíbeznějších jar, jaká si lidé dokázali vybatvit.

I 9 4 0

První část

—

HROZBA
SE STUPŇUJE

Květen – červen

Koroner odchází

AUTOMOBILY SE HNALY MALLEM, ŠIROKÝM BULVÁREM SMĚŘUJÍCÍM z oblasti Whitehallu, kde stála řada budov britských ministerstev a dalších státních institucí, k Buckinghamskému paláci, domovu krále Jiřího VI. a královny Alžběty. Na konci Mallu se už ukazovalo průčelí tohoto paláce o 775 místnostech, ponořené do temného stínu. Byl pátek 10. května časně navečer. Všude kvetly modré hyacintovce a prvosenky a horní patra korun stromů krášlil závoj jemného jarního listoví. Pelikáni v St. James's Parku si užívali tepla i obdivu návštěvníků, zatímco jejich méně exotické vzdálené příbuzné labutě proplouvaly kolem s obvyklým odměřeným nezájmem. Nádhera dne vytvářela až šokující kontrast k tomu, co se seběhlo od úsvitu, kdy německé ozbrojené síly vtrhly do Holandska, Belgie a Lucemburska, a nasazením obrněných jednotek, střemhlavých bombardérů a výsadkářských oddílů dosáhly zdrcujícího účinku.

Na zadním sedadle prvního vozidla seděl nejvyšší představitel britských námořních sil, pětadesátiletý první lord admirality Winston Spencer Churchill. Tutéž funkci už zastával za minulé války, a nyní ho do ní znovu jmenoval ministerský předseda Neville Chamberlain, když došlo na vyhlášení války současné. Ve druhém voze jel Churchillův policejní osobní strážce, detektivní inspektor Walter Henry Thompson ze zvláštního oddělení Scotland Yardu, jehož zodpovědností bylo chránit Churchillův život. Thompson byl vysoký a štíhlý, nechyběl

u žádného dění, takže ho často zachycovaly i fotografie v tisku, ale zřídka kdy o něm padla jakákoli zmínka. V tehdejší žargonu ho řadili mezi „nádeníky“, spolu se spoustou dalších osob, které udržovaly vládní soustrojí v chodu: bezpočtem osobních a parlamentních tajemníků, asistentů a písařek, lidí představujících pěchotu Whitehallu. Thompson ovšem na rozdíl od většiny ostatních nosil v kapse svrchníku za všech okolností pistoli.

Churchilla k sobě pozval král. Přinejmenším Thompsonovi se zdál důvod schůzky jasný. „Jel jsem za šéfem s nepopsatelnou hrdostí,“ zapsal si později.

Churchill vešel do paláce. Králi Jiřímu bylo v té době čtyřiačtyřicet a za sebou už měl podstatnou část ze svého čtvrtého roku na trůnu. Měl nohy do X, našpulené rty a značně velké uši, navíc byl postižen těžkou koktavostí, takže působil křehce, zvláště v kontrastu se svým návštěvníkem, který byl sice o osm centimetrů menší, ale podstatně rozložitější. Král si vůči Churchillovi zachovával podezřívavý odstup. Churchillovy sympatie k Edwardovi VIII., královi staršímu bratrovi, jehož vztah s rozvedenou Američankou Wallis Simpsonovou v roce 1936 způsobil abdikaci královny, vytvářely nadále mezi Churchilllem a královskou rodinou třecí plochu. Krále se kromě toho dotýkala i Churchillova předchozí kritika politiky premiéra Chamberlaina v souvislosti s Mnichovskou dohodou z roku 1938, jež Hitlerovi umožnila zmocnit se části území Československa. Král pocítoval všeobecnou nedůvěru k Churchillově nezávislosti a nestálé politické loajalitě.

Nyní hosta vybídl, aby se posadil, a chvíli si ho měřil přísným pohledem, který Churchill později popsal jako pátravý a zvědavý.

Konečně král promluvil: „Předpokládám, že vám není známo, proč jsem pro vás dal poslat?“

„Pane, jednoduše si to neumím představit.“

V Dolní sněmovně došlo nedlouho předtím ke vzpouře svého druhu, jež otřásla stabilitou Chamberlainovy vlády. Vypukla v souvislosti s debatou o neúspěšném britském pokusu vytlačit německé ozbrojené síly z Norska, kam Německo vtrhlo o měsíc dříve. Churchill jako první lord admirality nesl zodpovědnost za námořní stránku tohoto úsilí. Nyní

však čelili vypuzení naopak Britové, kteří se ocitli tváří v tvář neočekávaně tvrdému německému útoku. Debakl vedl k volání po změně vlády. Podle názoru rebelů už jedenasedmdesátiletý Chamberlain, střídavě přezdívaný „Koroner“ a „Starý paraple“, na úkol vedení rychle se rozvíjející války nestačil. Jeden z poslanců, Leopold Amery, ve své řeči 7. května pronesl sžíravou kritiku Chamberlainovy osoby, při níž si vypůjčil slova pronesená Oliverem Cromwellem v roce 1653: „Vysedáváte tu už příliš dlouho na to málo dobrého, co jste vykonal. Odejděte, říkám vám, a dejte nám už pokoj! Ve jménu Božím, jděte!“

Sněmovna přistoupila k hlasování o důvěře formou takzvaného rozdělení, kdy se poslanci v parlamentních chodbách seskupí do dvou zástupů podle toho, zda chtějí hlasovat „ano“, nebo „ne“, a procházejí kolem skrutátorů, kteří jejich hlasování zaznamenávají. Výsledek působil na první pohled jako Chamberlainovo vítězství – podpořilo ho 281 „ano“ oproti 200 „ne“ –, ve skutečnosti však v porovnání s předchozími hlasováními jenom ještě zřetelněji vyvstalo, nakolik už politicky ztratil půdu pod nohama.

Chamberlain se potom sešel s Churchillem a oznámil mu, že hodlá odstoupit. Churchill se snažil působit loajálně a přesvědčoval ho, aby to nedělal. To sice potěšilo krále, ale jednoho z rebelů představa, že by se snad Chamberlain opravdu mohl pokusit udržet, zděsila do té míry, že premiéra neváhal označit za „špinavou starou žvejkačku, přilepenou k noze od židle“.

Do čtvrtka 9. května odhodlání Chamberlainových odpůrců ještě zesílilo. V průběhu dne už se jeho odchod zdál být stále jistější, a do popředí vyvstali dva kandidáti, kteří by ho s největší pravděpodobností mohli nahradit: ministr zahraničí Chamberlainovy vlády lord Halifax a první lord admirality Churchill, jemuž projevovala vřelou náklonnost většina veřejnosti.

Jenže do toho přišel pátek 10. května a Hitlerův bleskový úder na Nizozemsko. Ve Whitehallu zpráva vyvolala ponurou náladu, ale Chamberlainovi zároveň přinášela záblesk nové naděje, že by si mohl pozici udržet. Dolní sněmovna by se jistě shodla, že jestliže do hry vstoupily tak závažné události, bylo by pošetilé chtít teď měnit vládu. Vzbouřenci však dali jasně na srozuměnou, že pod Chamberlainem už dál sloužit nebudou, a tlačili na Churchillovo jmenování.